

Kan forskarna rädda världen?

Nja, vetenskapen kan åtminstone bidra till att klara av de många hoten mot vår framtid: smittsamma sjukdomar, miljöförstöring, klimatförändringar, finanskris och mänskliga motsättningar bland annat. Det var slutsatsen av årets seminarium i serien Science & Society som inledde Vetenskapsfestivalen i Göteborg.

Rundabordssamtal mellan femtiotalet deltagare varvades med inlägg av inbjudna inspiratörer den 4 maj 2009. Skådespelaren **Peder Falk** talade inledningsvis om att vi människor älskar katastrofer – i form av underhållningväld och så länge det inte drabbar oss själva.
– I verkliga livet kräver vi däremot lagstiftning, regelverk och cykelhjälmar!

Enligt NE:s ordbok är kris ”en mycket svår situation”, alltså något som riskerar att hända men inte hänt än. I dagligt tal är det kris när Sverige ligger under med 0–2, menade Peder Falk.

En katastrof är enligt samma ordbok ”en mycket stor olycka med omfattande materiell förstörelse”, till exempel ett flygplanshaveri med 200 döda. Betydligt fler än så drabbas av trafikdöden i Sverige under ett år men eftersom olyckorna inte sker på en gång utan löpande blir de bara notiser i tidningen.

– Vi saknar ett språkligt begrepp för en ”under lång tid pågående katastrof”. Men växthuseffekten, temperatur- och landhöjningarna händer inte sedan, utan pågår just nu!

Peder Falk påpekade att vi människor reagerar instinktivt på vissa faror, till exempel höjder eller ormar. Men faror som inte finns nedärvda i vår biologi – som hastighet – berör oss sällan. Den långsamma katastrofen finns därför inte.

Möjligtvis kan forskarna rädda världen, men då får de spotta upp sig, menade Peder Falk. Han ansåg att forskarsamhället bättre borde stå upp för den kunskap man faktiskt har.

– Att den vanliga forskningen blivit så avancerad och komplex, öppnar för pseudovetenskapliga tankar och enkla lösningar. Många verkar mena att vetenskapen bara är en teori bland andra lika goda förslag. Det är klart att forskningen måste kunna diskuteras och sanningarna utmanas, för att sedan kunna gå vidare, det är forskningens styrka. Men man måste också kunna säkra landvinningarna, det man faktiskt vet.

Peder Falk tyckte att många fler forskare borde kliva upp på barriaderna.

– Popularisera mera, organisera er, demonstrera! Delta i schlagerfestivalen, starta en tv-kanal eller gör som Hans Rosling: bli svärdsbrukare!

Eric Stern, professor i statsvetenskap och chef för CriSmart vid Försvarshögskolan i Stockholm, kallade sig ”eländesforskare” och underströk vikten av utbildning, kompetensutveckling och organisation för att kunna hantera kriser.

– Kommunikationen måste vara exakt och effektiv vid stress och man kan behöva hjälp av forskare och experter, sade Eric Stern.

Han exemplifierade med den långa belägringen och stormningen av Davidssekten nära Waco, Texas år 1993, som ändade i en massaker.

– FBI förstod inte vem de hade att göra med eller ens vem de skulle fråga för att få reda på det. Resultatet var förskräckande eftersom så många dog, inte minst barn.

Nu försöker FBI i stället skapa nätverk i förväg och tar hjälp av kunskapsmäklare för att finna den expertis de behöver. Efter avklarad kris är det också viktigt att systematiskt undersöka orsaksmekanismerna och hur väl krishantering fungerat.

– Det finns en stor potential för dialog mellan forskare och praktiker, sade Eric Stern.

Ett problem är att kunskapsområdena inom akademien är så segmenterade. Det menade

Gunnar Falkemark, professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.

– Sakkunskap om hur komplexa, stora system fungerar och samverkar saknas. Se bara på när Berlinmuren föll och Sovjetimperiet imploderade! Det var händelser som tog oss experter med överraskning.

På samma sätt kom finanskrisen oväntat för många, sade Gunnar Falkemark och drog sedan en skarp skiljelinje mellan teknisk och politisk rationalitet när det gäller hur problem bäst löses. Forskare kan hävda att bensinpriset måste chockhöjas för att Sverige ska kunna minska koldioxidutsläppen, men politiskt vore det ett omöjligt förslag.

– Det är ständigt val på gång, liksom nya opinionsundersökningar.

Gunnar Falkemark hävdade att det är politikerna, snarare än forskarna, som måste rädda världen, eftersom det är de som fattar besluten – och forskarna kommer alltid att vara missnöjda. Men alternativet att experter, snarare än folkvalda, bestämmer vore synnerligen odemokratiskt.

Sedan diskuterade deltagarna vad som hindrar forskaren från att rädda världen. Runt flera bord talades det om svårigheterna att nå ut med sitt budskap, och att forskare vill vara nyanserade, medan journalister ofta söker konflikter. Dessutom är det inte meriterande för forskare att medverka i media eller att popularisera. Forskarna uppfattar inte heller att det är deras ansvar att kommunicera med samhället – eller att rädda världen, menade en del.

Oenigheten inom forskarsamhället togs också upp – att experterna ofta är oense om vad som ska göras åt komplexa problem som till exempel miljöförstöring, liksom att människor oroas när forskarna inte är överens trots att det är de vetenskapliga meningsskiljaktigheterna och dialogen som för forskningen framåt.

Sydsvenskans politiska chefredaktör **Heidi Avellan** trodde för sin del att forskarna kan rädda världen – med politikerna som kopplingsstycken. Men journalister och forskare har olika uppdrag:

– Medias uppgift är att granska och ifrågasätta alla sorters maktavare, även forskare. Vi ska stå på den lilla människans sida; "Nisse i Bagarmossen" behöver förklaringar och det nya sagt på ren svenska, sade Heidi Avellan.

Hon medgav att media inte alltid lyckas, även om journalisterna är välutbildade.

– Reportererna vet alltid minst, ställer frågor och kräver tydliga svar. Men ställer vi rätt frågor? Vi har väldigt stor makt och en otydlig agenda. Det går alltid att hitta en forskare som vill komma ut med sitt budskap, konstaterade Heidi Avellan.

Hon såg två motsatta trender: att media blir allt bättre på att popularisera vetenskap, samtidigt som tempot blir allt högre, vilket medför att källkritiken emellanåt brister.

– Den ökande konkurrensen om publiken resultaterar i större rubriker och fler genvägar. I mediedramaturgin ingår dessutom att media går på allt som är lite spektakulärt och annorlunda, menade Heidi Avellan.

Hon exemplifierade med tabloidrubriken ”Din värkmedicin kan vara dödlig – vi har hela listan” men framhöll att också mer seriösa och komplicerade forskningsrön är nyheter som säljer.

– Men jag är säker på att vi trubbar av allmänheten. Jag kastar nu bollen till forskarna: fånga den och berätta för media vad ni vet och när vi gör fel!

Eva Olofsson, riksdagsledamot (V), sade att eftersom politiker har och ska ha så olika bakgrund måste kommunikationen ske så att alla kan förstå. Hon konstaterade att det inte är så roligt att i kristid fatta tuffa beslut.

– Desto viktigare är då att tänka långsiktigt och ha en helhetssyn! Men vi politiker bestämmer ju inte ensamma utan är internationellt beroende.

Hon påpekade att forskningen också påverkas av konjunkturen, av samhällsdebatten och av hur problemen formuleras.

– Jag har i det politiska arbetet väldigt lite nytta av den mycket specialiserade forskningen, utan behöver hjälp med de stora frågorna: välfärden, klimatet, finanskrisen och vad som händer med de människor som lever mitt i krisen.

Lars Hjälmered, riksdagsledamot (M), hävdade att forskarna ”kanske, eventuellt ganska ofta” kan vara med och rädda världen.

– Jag är civilingenjör och har en positiv grundsyn att vi kan lösa många kriser och utmaningar. Personer och idéer kan göra skillnad, sade han och exemplifierade med meteorologen Bert Bolin som nyttiggjorde sin kunskap genom att skapa FN:s klimatpanel.

Lars Hjälmered poängterade att politiker och forskare har olika roller och att politik och logik är två skilda ting. När det gäller åtgärder för att till exempel minska påverkan på klimatet, måste politikerna även ta hänsyn till faktorer som ekonomi, politiska överenskommelser och kommande val.

Under en andra diskussionsrunda talades det om möjliga lösningar på problemen som identifierats. De flesta av förslagen rörde kommunikation:

- Gör det meriterande för forskare att kommunicera!
- Utveckla obligatoriska kurser i kommunikation för forskare!
- Låt forskare föreläsa en kvart per år för förskolebarn!
- Ge tvärvetenskaplig forskning ökat meritvärde!
- Sammanställ fler synteser av befintlig kunskap!
- Utvärdera populärvetenskapliga insatser både kvantitativt och kvalitativt!
- Uppmuntra framstående forskare att visa kollegorna på vinsterna med kommunikation!
- Forskare bör debattera mera och använda sociala medier!
- Forskningsfinansiärerna bör göra fler tvärvetenskapliga utlysningar och kräva att forskning som fått anslag kommuniceras!
- Journalister bör ställa öppnare frågor till forskare och redovisa sin egen agenda!
- Forskare behöver större förståelse för media och mer samarbete med kommunikatörer!
- Lär allmänheten vetenskaplig metod och källkritik!
- Öka dialogen mellan olika forskningsdiscipliner och mellan forskare och omvärlden!
- Utveckla fler mötesplatser som Vetenskapsfestivalen i Göteborg!

Peder Falk fick sista ordet:

– Långsiktigt sett är kanske hela evolutionen en väldigt långsam katastrof... Det märkliga med evolutionen är att vi människor ständigt söker efter trygghet i tillvaron, samtidigt som förändring och anpassning varit nödvändigt för vår överlevnad. När förändringens vind blåser, bygger vissa vindskydd och andra väderkvarnar. Eller för att citera poeten Tomas

Tranströmer:

”Det finns mitt i skogen en oväntad glänta, som bara kan hittas av den som gått vilse.”

Seminariet leddes av Karin Klingenstierna och Stig Roland Rask. Arrangörer var Forskningsrådet Formas, KK-stiftelsen, Stiftelsen för Strategisk Forskning, Vetenskap & Allmänhet och Vetenskapsrådet i samarbete med Vetenskapsfestivalen.

Cissi Askwall